

rättspolitisk slutsats att den tidigare uppfattningen om samernas historia har visats vara felaktig och den kan inte i fortsättningen utgöra grund för en bedömning av samernas rättsställning.

Översättare:
Dan Frände

Författarupplysningar:
Pia Letto-Vanamo, jur.lic. (disp.), assistent i rättshistoria, Helsingfors universitet.

Pia Letto-Vanamo: "Det finska advokatväsendets uppkomst och tidiga utveckling i Finland"

Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus (Det finska advokatväsendets uppkomst och tidiga utveckling. En rättshistorisk studie), Vammala 1989.

Anmält av Jussi Pajuoja

Temat för Pia Letto-Vanamos rättshistoriska doktorsavhandling är advokatväsendets uppkomst och tidiga utveckling i Finland. Enligt författaren uppstod advokatväsendet på 1600-talet. På den tiden var Finland en förhållandevis perifer landsdel inom det svenska riket, och man kan hävda att det finländska advokatväsendet i stor utsträckning uppstod till följd av händelserna i Sverige. Det är dock intressant att lägga märke till att det även i Finland fanns en naturlig grogrund för advokatycket. Även om Finland var en avlägsen periferi, var landet inte i detta avseende ett tomrum.

Men såsom ofta är fallet i Finlands historia, måste de faktorer som var avgörande för uppkomsten av advokatväsendet även nu sökas utanför landets gränser. Detta är typiskt för Finlands historia. Först var det svenskarna, sedan ryssarna, som i eget land och utgående från egna preferenser bestämde sig för lösningar som även utsträcktes till att gälla den underlydande riksdelen Finland. Dessa lösningar var sedan tidvis bättre, tidvis sämre lämpade för det aktuella läget eller utvecklingsnivån i Finland.

De grundläggande orsakerna för uppkomsten av advokatväsendet hänför sig till den stora brytningstid som inträffade i Sverige på 1600-talet. Då grundades där de centrala institutionerna för en modern stat: en centralstyrd administration, en hierarkisk tjänstemannakår och ett rättsväsende bestående av flera instanser. Reformerna tjänade den admini-

strativa effektiviteten på gott och ont - för Finlands del innebar den prestationsdugligare svenska förvaltningen främst att landet utnyttjades och underkuvades på ett allt effektivare sätt (skatter, krigstjänst).

Reformerna innebar att kollegierna blev stommen i den svenska centralförvaltningen och att Svea hovrätt grundades år 1614 som en motsvarighet till kollegierna inom rättsväsendet. Syftet med Svea hovrätt var att centralisera och förenhetliga rättskipningen uppifrån ned. Advokaterna uppstod som en del av hovrättsreformen. De första bestämmelserna om advokatverksamheten bestod av rättegångsordningen¹ av år 1615, som reglerade Svea hovrätts verksamhet och som enligt punkt 15 uttryckligen tillät användningen av ett befullmäktigat ombud i en rättegång.

Hovrättsreformen innebar att den moderna processen ersatte den gamla släkt- och edsprocessen. Enligt Letto-Vanamo var detta en grundläggande förutsättning för advokatväsendets uppkomst: ett advokatväsende kan inte uppstå, om inte rättsordningen på något sätt erkänner processrepresentation och därigenom skapar institutionella förutsättningar för advokaternas verksamhet.

Så hade det inte varit förut. Den gamla släkt- och edsprocessen präglades av edgången, som förutsatte personlig närvaro och som inte tillät processrepresentation. Edgångens syfte var i själva verket inte att fungera som egentlig bevisning, utan det var ett sätt att ge uttryck för gärningsmannens och släktens inställning till ärendet. Om slakten ställde upp för gärningsmannen, var det ursprungligen genom eden som de gav tillkännan att han stod under deras beskydd.

I själva verket handlade den medeltida processen i stor utsträckning om diplomati mellan släkterna, om förhandlingar och köpslående, inte om rättegång i ordets moderna betydelse. Släkternas ställning kan jämföras med relationerna mellan stater i dag; det fanns ingen som hade makt att definiera vad som skulle utgöra full bevisning eller inte göra det, eller vad man var skyldig att tåla eller inte tåla, på ett sätt som hade varit förpliktande för släkterna. Släkt- och edsprocessen, som byggde på detta faktum, var rådande så länge samhället saknade en centralmakt som förfogade över tvångsmedel.

Förändringen skulle dröja till början av 1600-talet. I anslutning gav den centralstyrda staten uppstod då den moderna processen, och därigenom gav rättsordningen även utrymme för en advokatkår. Det var inte längre förlikning, utan fakta, som blev avgörande i den moderna processen - fakta i förhållande till officiellt fastslagna normer. Nu blev det möjligt att göra en rättighetskränkning till föremål för en process i ordets moderna betydelse.

Detta var alltså den processuella förändring som gjorde det möjligt för advokatväsendet att uppstå. Det var dock inte fråga om någon separat företeelse. Letto-Vanamos undersökning visar att de processuella förändringarna nära ansluter sig till den andra förutsättningen för advokatväsendets uppkomst: dvs. att samhället bör vara tillräckligt utvecklat för att

det skall finnas en efterfrågan på advokattjänster och att det skall vara möjligt att försörja sig på verksamheten.

Letto-Vanamo framhåller att advokatycket överallt har förutsatt nya sociala relationer, ett tillräckligt antal tvister och ett överskott av förmögenhet. På ett allmänt europeiskt plan var det städernas ökade betydelse och utvecklingen av penninghushållningen som ledde till dessa förändringar. Därigenom skapades ramarna för en nationell marknad, som även kunde sträcka sig längre. I praktiken var det adeln och borgerskapet i de större städerna som organiserade marknaden. Den centralstyrda statens uppgift var att garantera marknadernas och rättsförhållandenas struktur och permanens, dvs. de grundläggande förutsättningarna för affärstransaktioner.

Advokatycket blev enligt Letto-Vanamo ett typiskt förkapitalistiskt näringsfång i städerna, och advokaterna kunde närmast betecknas som lägre borgerskap. De professionella advokaterna fick i allmänhet sina uppdrag av städernas handelsmän (med professionell advokatverksamhet avser Letto-Vanamo en verksamhet som sker mot vederlag på basis av en fullmakt som gäller det förevarande ärendet). Uppdragen gällde främst inkassering av skulder.

I Letto-Vanamos avhandling framträder även en annan grupp av rättegångsombud som starkt påminner om advokaterna. Det är personer som på grund av sin ställning ansågs kunna företräda sina huvudmän. Det var främst fråga om adelsmännens tjänare. De ställningsbefullmäktigade företrädde adelsmännen i tvister mellan adeln och bönderna, där oenigheten oftast gällde adelsmännens fordringar eller skatteuppbörden. Uppdragen kan jämföras med advokaternas verksamhet: i bägge fallen var det fråga om att huvudmän ur de högre stånden genom ett ombud drev in sina fordringar av bönderna.

Sammantaget är det ett klart händelseförlopp som framträder i Letto-Vanamos avhandling: den moderna processen uppstod för att tillgodose den ökade omsättningens behov, och advokatväsendet var en av de rättsliga institutioner som utvecklades i denna nya tidsperiod.

* * *

I sin avhandling berör Letto-Vanamo en av de nya frågeställningarna inom historieforskningen, det såkallde tid och rum-problemet. Hon utgår från att händelserna på det lokala planet är närvarande i det allmänna (samhälleliga) händelseförloppet och tvärtom, att det allmänna är närvarande i det lokala. I Letto-Vanamos avhandling framträder denna tanke redan i den grundläggande utgångspunkten: hon antar att de finländska domböckerna från 1600-talet, vilka är hennes huvudsakliga källa, innehåller mångsidig information om de faktorer som ledde till förändringar på det samhälleliga planet och inom rättsväsendet. Letto-Vanamo utgår från att de allmänna förändringarna på det samhälleliga planet påverkar människors handlingar vid domstolarna; men även

tvärtom, att människors praktiska handlingar vid domstolarna på det lokala planet återspeglas i fenomenen på det samhälleliga planet, dvs. i de förändringar som gäller hela processen.

Denna utgångspunkt ger dock anledning till några frågor. Letto-Vanamos tankegång förefaller snarast att lämpa sig för relativt demokratiska, moderna samhällen, men inte för Sverige på 1600-talet. I en demokrati måste beslutsfattarna beakta hur människors vardagsliv fungerar. Däremot var det svenska riket på 1600-talet en aristokrati, som enligt modern måttstock styrdes på ett synnerligen odemokratiskt sätt, och allra minst finnarnas åsikter eller verksamhet hade någon som helst avgörande betydelse för beslutsfattarna. Den första delen av Letto-Vanamos grund-sats, dvs. att maktbarnas beslut påverkande domstolspraxis, förefaller tydligt att ha besannats på 1600-talet. Däremot uppstår problem i fråga om återkopplingen från lokal praxis upp till maktbarnarna.

I och för sig kan Letto-Vanamos forskningsresultat på ett naturligt sätt återföras till de källor hon använt sig av, och resultaten är logiskt koherenta. Problemet består i huruvida de finländska domböckerna, som författaren använt som huvudsaklig källa, utgör ett tillräckligt material med hänsyn till saken. Frågeställningen konkretiseras särskilt i Letto-Vanamos analys av den händelse som på ett avgörande sätt ledde till uppkomsten av advokatväsendet i Finland, grundandet av Svea hovrätt. Denna händelse, som anslöt sig till reformen inom domstolsväsendet och hela förvaltningen i Sverige, kan även betraktas ur ett perspektiv som Letto-Vanamo ägnar mindre uppmärksamhet. Det är det maktpolitiska perspektivet.

Med maktpolitik åsyftas i detta sammanhang högadelns agerande. Högadeln övertog makten år 1611 och gjorde Sverige till ett ståndssamhälle, där ojämlikheten var större än någonsin förr eller senare. Adeln behärskade såväl de högsta statsorganen som rättsväsendet och kontrollerade över 60 % av den odlade jorden. Motståndet krossades med hjälp av rättsliga medel, våldsutövning och en sträng strafflag.

Samtidigt centraliserades förvaltningen och rättsväsendet, varvid advokatväsendet växte fram som ett bihang till detta. Åtminstone i Finland var resultatet av den prestationsdugligare förvaltnings- och rättsapparaten framför allt skärpt kontroll - landet och folket utsattes för maximal utsugning.

Därför är det angeläget att fråga sig om uppkomsten av den finländska advokatväsendet på något sätt ansluter sig till dessa drastiska förändringar och på vilket sätt detta i så fall skedde. Letto-Vanamos förklaring av advokatväsendets uppkomst är rätt neutral i förhållande till politik och maktutövning. Hon anser att det enbart var fråga om ett av de många arrangemang som föranleddes av det ökade antalet affärstransaktioner.

Det är möjligt att så är fallet. Det vill säga att man till ett system med synnerligen stark maktpolitisk laddning tillfogade en neutralare komponent, advokatväsendet. Denna tankegång borde dock motiveras något utförligare än Letto-Vanamo gör i den del av avhandlingen som handlar

om grundandet av Svea hovrätt och uppkomsten av ett centraliserat rättsväsende.

Till denna del bygger Letto-Vanamos framställning i stor utsträckning på officiella dokument och uttalanden. I motsats till framställningen i övrigt i den gedigna avhandlingen, ägnar författaren inte mycken möda åt att försöka tränga bakom de officiella motiveringarna, utan hon utgår från att de innehåller en beskrivning av de verkliga motiven för reformerna. Officiella uttalanden torde dock inte avslöja allt för oss, vilket även gäller i fråga om nyare reformer.

Summa summarum: Med tanke på rubriken för Letto-Vanamos avhandling, "Advokatväsendets uppkomst och tidiga utveckling i Finland", kan man konstatera att avhandlingen innehåller en synnerligen klar och åskådlig framställning om den senare delen av rubriken, advokatväsendets tidiga utveckling. Forskningsresultaten ger oss en tydlig och tillförlitlig uppfattning om de första advokaternas verksamhet och om de förhållanden under vilka de arbetade.

Däremot är rubrikens första led problematisk. Eftersom reformen inom det svenska rättsväsendet och grundandet av Svea hovrätt var de faktorer som direkt ledde till uppkomsten av advokatväsendet i Finland, förefaller det som om dessa händelser borde ha dokumenterats något grundligare. Som helhet är Letto-Vanamos avhandling dock en framstående undersökning inom ett eftersatt forskningsområde.

Översättare:
Håkan Stoor

Not

1. Kongl. Maj:ts til Swerige Rättegångs Process 23.6.1615.

Författarupplysningar:

Jussi Pajuoja, jur. lic., forskningsassistent vid Finlands akademi; institutet för juridikens allmänna studier, Helsingfors universitet.